

## TANULMÁNYOK

---

### MAGYAR KIRÁLYOK EMLÉKEINEK NYOMÁBAN DÉL-ITÁLIÁBAN

A Kovács Éva irányította *Középkori magyar királyok emlékei c.* OTKA téma (T 18551) végső – a jelenlegi támogatás keretein, lehetőségein túlmutató – célja, hogy az 1000-tól 1457-ig terjedő időszakban a magyar uralkodók és családtagjaik tárgyi emlékeit (jelvények, síremlékek, könyvek, pecsétek stb.) összegyűjtse és tanulmányokkal kísért katalógusban (korpuszban) közzétegye. E téma keretében 1997 októberében két hetes tanulmányúton járt négy művészettörténész kutató a Nápoly–Sorrento–Palermo–Bari útvonalon. Az utazás eredményeiről 1988. március 31-én a Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat ülésén számoltak be, előadásai szerkesztett – bővített – változatát adjuk közre az alábbiakban.

Kovács Éva

#### ELŐHANG

Mikor a sors – ami alatt akkoriban főleg a belügyet és gazdánkat, a nem tudom már pontosan magát hogyan megnevező művelődési tárcát kellett érteni – jóvoltából, negyedik, vagy legalábbis harmadik nekifutásra életemben először Nyugatra utazhattam, Sallay Mariannal és Tóth Melindával a Poitiers-i középkortörténeti kurzuson vettünk részt. Óriási lehetőség volt ez: egy igazi ösztöndíj a helybeli Rotary klubtagok, vagy nem Rotarytagok hanem egyéb módosak hatszáz frankos ösztöndíjával.<sup>1</sup>

Azt azért nem gondoltam, hogy ekkora hatással lesz pályámra ez az esemény. Bár az ember akkor nem tudhatta, hogy ez az első, nem a legutolsó hasonló utazás lesz-e, pedig nemsokára beköszöntött a csodálatos háromévenkénti hetven dollár aranykora.

Hónom alatt az első, külföldön megjelent kéziratommal – amely hála francia témájának, igazán nagy idézettségi indexszel dicsekedhet – miután a *stagiaires*eket jelző csillaggal a nevem mellett, később megjelent a *Centre* folyóiratában, az igazi örömet egy találkozás jelentette: megismerkedtem, s életre szóló barátságot kötöttem a Gauthier házaspárral, Marie-Madeleine Gauthier-vel, kivel korábban már leveleztem, és Serge Gauthier-vel, akkor a Limoges-i múzeum, később a Sèvres-i porcelán manufaktúra igazgatójával, akiknek a társaságában és segítségével a tanfolyam

után megnéztem a Conques-i kincstárat. Ez akkor – az átrendezés miatt – az érdeklődés középpontjában állott.<sup>2</sup> Poitiers-ben kötöttem máig eleven barátságot Danièle Chopinnel, ha szabad ezt mondani, Louvre-beli párdarabommal, és a torzonborz, kissé virággyerekszerű úrral is, aki a Gaborit nevet szolgáltatva jeles barátnőm elhelyezéséhez a bibliográfiák ábécéjében. Talán jobb lesz ezeket a teljesen személyes vonatkozásokat tovább nem sorolni, de végülis a hasonló kapcsolatok biztosítják e mesterség szép szabadkőműves testvériségét, az egyetemes kutatásba való bekapcsolódás lehetőségeit.

A meghívott előadók sora nagyon vegyes volt. A központ, mint tudjuk, általában a középkortudományok központja, bár máig is érvényes a művészettörténet bizonyos túlsúlya. Az előadók között volt André Grabar, a nagy bizantinológus és Percy Ernst Schramm, a jelvénytörténet atyja, aki már túlesett a háromkötetes nagy kompiláció, a *Herrschaftszeichen und Staatssymbolik* megjelenésén; valami részlettéma kapcsán főleg a stúdium mibenlétét ismertette különlegesen egyéni franciasággal, felmutatva egy éppen frissen megjelent kötetét, majd felszólította a jelenlévőket, hogy ki-ki csinálja meg hazája jelvénytörténetét. Én ezt a felszólítást komolyan vettem, annál is inkább, mert disszertációmmal *volens-nolens* már benne voltam.<sup>3</sup>

Ez az a munka, amelynek – Schramm példáját követve – most megpróbálunk a végére járni, de korántsem tartunk ott, ahol kellene. Tulajdonképpen a „Magyar királyok emlékei” című jelen munkánk két másik Schramm-mű példájára készül, nevezetesen a már korábban megjelent és Deérné gondozásában újra kiadott uralkodói képmás gyűjtemény és a két kötet + Supplementum Florentine Mütherichkel összeállított *Denkmale der deutschen Könige und Kaiser* alapelvei szerint. Tudjuk, hogy Schramm nem tudta az utolsó kötetet befejezni, Mütherich asszony mellé Hermann Fillitz társult.<sup>4</sup>

Schramm tehát időközben meghalt. Halála előtt ő hozta volna a *pour le mérité*-et az akkor már nagybeteg Moravcsik professzornak, de ez a találkozás sohasem esett meg, amit márcsak ezért is sajnálok, mert engem kért kísérőnek az Akadémiától. Poitiers óta leveleztünk, segített nekem, s megtisztelt azzal, hogy egyik dolgozatomat recenzeálva, ismertette a magyar jelvénytörténet akkor nem túl gazdag termését.<sup>5</sup> Ennek a történetnek a vége tehát egy Thomas Mann regénybe illő nevekkal teli partecédula. Schrammnak magyar részről volt egy disszertánsa, a szélső baltól idáig jutott disszidens Bak János barátunk, aki figyelemreméltó kontribúciókat szolgáltatott a stúdiumhoz.<sup>6</sup>

1956 előtt Deér József már dolgozott együtt és párhuzamosan Schramm-al, akivel azonban végül valaminő rejtélyes módon megszakadt a kapcsolata, összeveszttek, sohasem tudtuk meg miért. Én Deért Genthon mesteremtől örököltem. Genthon látszólag ellentmondásos tudós profiljába a ragyogó esztéta és a fáradhatatlan cédulázó-gyűjtögető mellé nem fért be

a történeti kapcsolatok, értelmezési bonyodalmak kutatója. Mivel Deér gyakran kereste őt idevágó kérdésekkel, egyszerűen közölte berni barátjával, hogy ezek után már jobb hozzám fordulni hasonló ügyekben. Ez így tartott jó ideig, majd meghívtak Bernbe, s lényegében távolról végigaszisztáltam a korona könyv születésének egy részét, megjelenését, és igen kesernyés itthoni visszhangját.<sup>7</sup> Sajnos, Deér műveiben túltengenek a posztulátumok, ha úgy tetszik a jelvénytörténet „klasszikus” korából, s ílymódon nem kérdez rá igazán a tárgyakra, s a koronázási jelvények esetében ezt nem is tehetette, hiszen sohasem volt módja látni azokat.

Ami a magyar „emlékeket” illeti, csak elméletben állt össze koherens egésszé, bár ez mindig foglalkoztatott, de a tárgyak alapos körbejárása majdnem többet jelentett számomra, mint a valahová való megérkezés. Végso körvonalaiban a katalógus kikerekedett olymódon, hogy a korábbi Schramm-féle „képmások” is ebbe a gyűjteménybe kerüljenek, ami a pecsétek inkorporálását is magával hozta.<sup>8</sup> A jelvények, és ábrázolások mellett úgy érzem eddig háttérbe szorultak a koronázás kellékei, (esküereszt, pacifikale, olajtartó szaruk, apostoli kereszt, koronázási kazula és mitra). Többek között az idevonatkozó adatok értékelése. Így például ma már teljesen világos számomra, hogy a sokat emlegetett, a fehérvári prépostot nem illető, de Benedek pápa által koronázó privilégiummal felruházott két *rationale* azért páros, mert a koronázást nemcsak a koronázó főpap celebrálta, hanem egy másik is jelen kellett hogy legyen, akik kétoldalról mintegy „támogatták” a koronázandót.<sup>9</sup> Ilymódon lépésről lépésre tisztázódik, és kerül helyére a salzburgi kettős ereklyetartó kereszt, aminek feldolgozását Deér Fillitzre hagyta.<sup>10</sup>

Más: a mohácsi csatát ábrázoló török miniatúrán a magyar zászló kék alapon arany lángkeresztrel Zsigmond első devizája. Ez majdnem bizonyossá teszi, hogy Nikápolynál ilyen állott a sereg élén, sőt biztató, de nem elégséges támpontjaim vannak arra nézvést, hogy a két világhírű Jean de Berry érem, Konsztantinosz és Hérakliosz császárokkal a szerencsétlen kimenetelű „*voyage de Hongrie*” előzetes megünneplésére készült.<sup>11</sup>

Tehát a feldolgozandó anyag: uralmi jelvények, koronázási kellékek, uralkodói képmások, ereklyekultusszal kapcsolatos momentumok és tárgyak, donációk, síremlékek és sírmellékletek, az újabb korszakban a rendek emlékei, sőt bizonyos írásos emlékek, V. István *computusa*, Magyarországi Mária *codicillusa* Lokietek Erzsébet és Habsburgi Ágnes végrendelete stb. Ha minden nagyon jól megy, különféle krónikahelyekből példákat kell majd összeállítani jellegzetes mozzanatokra: a magyar királyt koronázzák, temetik, elevájják, házasodik a herceg, pápai koronaküldésről szól a krónikás, elcsodálkoznak a magyar királyi pompán, kereszteshadjáratokra induló király, csecsemő király, egyházakat kifosztó király, vazallusi minőségben megjelenő, vendégfogadásokon résztvevő király és így tovább. A magyar királyi pecsét, a struccos címer egykorú leírása a rendekre vonatkozó jó források.

Magam részéről a koronázási jelvényekkel van még tennivalóm, főleg a rátapasztott képtelen elgondolásoktól való tisztogatással, továbbá az Anjou és Luxemburgi mecenatúrával. Ezekből több minden megjelent dolgozatokban és a különféle katalógusokban, amelyeket korrigálni és egységesíteni szükséges.

Engedékeny vagyok az ún. ellenkirályokkal szemben. Ha nekik sikerül trónra kerülni, akkor utólag ők is igazolódnak, mint mindenkori szerencsésebb ellenfeleik. Ugyanígy nem tartom tolvajnak Zsigmond lányát és Kottanerint, akik nem tettek mást, csak amit kortársaik bármelyike megtett volna a dinasztia folytonossága érdekében. Király, királyné, s hercegek, hercegnők a szereplők, a harmadik, unokageneráció saját jogán juthat csak a lajstromba.

A gyűjtemény V. Lászlóval zárul. A Mátyás féle mecenatúra jellege már egészen más, mint a korábbi, s viszonylag jól feldolgozott, tehát súlyos teher lenne, vagy laza válogatás, mint III. Frigyes császártól kezdve a német uralkodók emlékei.

Ha azt kérdezik, sok-e még a tennivaló, akkor azt kell mondanom, hogy igen. Nem tudom elképzelni egyszerűen az eddig tudomásunkra jutott adatok összesítését, csak a további kutató, rostáló, gazdagító, értelmező munka megkoronázását, a szigorúan válogatott emlékekkel és a megfelelő tisztázó tanulmányokkal. Ilyen tisztázó munkáról számolnak be most munkatársaim, egy olasz út eredményeiről, melynek során sajnos nem jutott idő a múlt század óta gyakorlatilag abba hagyott nápolyi forráskutatásokra, pedig ilyen lehetőségek lehetnek, viszont azt hiszem, lényegesen gazdagodott a magyar királyi síremlékek csoportjának feldolgozása.

## JEGYZETEK

<sup>1</sup> Centre National des Recherches Scientifiques

<sup>2</sup> KOVÁCS, É.: Le chef de Saint Maurice à la cathédrale de Vienne (France). Cahiers de Civilisation Médiévale 7–1964, 19–26.; GAUTHIER, M.–M.: Le trésor de Conques. in: Rouergue Roman. Zodiaque, 1963. 98–145.

<sup>3</sup> SCHRAMM, P. E.: Herrschaftszeichen und Staatssymbolik. Stuttgart, I.–1954. II.–1955. III.–1956.; KOVÁCS, É.: Casula Sancti Stephani Regis. Acta Historiae Artium, (5) 1958. 181–221.

<sup>4</sup> SCHRAMM, P. E.: Die deutschen Kaiser und Könige in Bildern ihrer Zeit. Leipzig–Berlin. 1928. Új kiad. (Mütherich, Fl.): München, 1983.; SCHRAMM, P. E. – MÜTHERICH, FL.: Denkmale der deutschen Könige und Kaiser. I. München, 1962.;

SCHRAMM, P. E. – FILLITZ, H. – MÜTHERICH, FL.: Denkmale der deutschen Könige und Kaiser. II. München, 1978. Nachtrage az I. kötethez. 466–498.

<sup>5</sup> SCHRAMM, P. E.: Zu den ungarischen Herrschaftszeichen. in: Kaiser Könige und Päpste, Gesammelte Aufsätze zur Geschichte des Mittelalters. Band IV. II. Stuttgart, 1969. 474–482.

<sup>6</sup> BAK, J. M.: Sanct Stephans Armreliquie im Ornat König Wenzels von Ungarn. Festschrift Percy Ernst Schramm. Wiesbaden, 1964. 175–188.

<sup>7</sup> DEÉR, J.: Die Hielige Krone Ungarns. Wien, 1966. Recenziók: LÁSZLÓ GY.: Könyvismertetés. Századok, 1972. 459–470. KOMJÁTHY M.: Szent István koronája–e a szent korona. Élet és Tudomány, 1970.

---

43. sz. 2023–2027.; GYÖRFFY GY.: Mikor készülhetett a szent korona. *ibid.* 1972. 2. sz. 58–63.

<sup>8</sup> Ld. 4. jegyzet.

<sup>9</sup> HONSELMANN, KL.: *Das Rationale der Bischöfe*. Paderborn, 1975.; MOJZER A.: II. Rudolf magyar király cseh királlyá koronázása. Kéziratot követjelentés a portugál királyi ház iratai között. *Művészettörténeti Értesítő*, (45) 1996. 100–106.

<sup>10</sup> Fillitz sajnós soha sem írta meg, csak elmondta az 1984-es budapesti ülészakon. Cf.: NEUHARDT, J. (Szerk.): *Dommmuseum zu Salzburg*. 1974. 52., 5. sz.

<sup>11</sup> Kat. Nagy Szulejmán és kora. Budapest, 1994. 36., 37. sz.; MEISS, M.: *French Painting in the Time of Jean de Berry. The late XIV. century and the Patronage of the Duke*. Phaidon, New York, 1969. 54–60.; *Idem: French Painting in the Time of Jean de Berry. The Limbourgs and their Contemporaries*. Thames & Hudson Ltd, London, 1974. 64–65.; JONES, M.: *The first Cast Medals and the Limbourgs. The Iconography and Attribution of the Constantine and Heraclius Medals*. in: *Art History* Vol. 2. N. 1. March 1979.